

УДК 321.01:338.2:351.863(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.41>

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ: ВІД ОЛІГАРХІЧНОЇ МОДЕЛІ ДО ВСЕОХОПНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ДОКТРИНИ

Владислав Пустовар

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
соціально-гуманітарний факультет, кафедра політичних наук
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-9790-0210>*

У статті проаналізовано політико-економічні механізми формування державної стійкості України від початку незалежності до умов повномасштабної війни. Метою є визначення еволюції економічної безпеки, її впливу на політичну стабільність та інституційну спроможність держави. Дослідження висвітлює роль політичних трансформацій, олігархізму, інституційної довіри та безпечних викликів у формуванні сучасної моделі економічної стійкості.

Методологія ґрунтується на історико-інституційному та структурно-функціональному аналізі з використанням компаративного підходу. Проаналізовано офіційні документи, наукові джерела та аналітичні матеріали міжнародних організацій, що дало змогу простежити політичні й економічні зміни в Україні протягом трьох десятиліть.

Установлено, що розвиток економічної безпеки тісно пов'язаний з етапами політичної трансформації. У 1991–2004 роках домінували структурні дисбаланси та олігархізація економіки; у 2004–2013 роках політичні мобілізації актуалізували питання легітимності та справедливості; після 2014 року економічна безпека стала елементом національного виживання та європейської інтеграції.

Результати показують, що після 2022 року економічна безпека перетворилася на ключовий ресурс державної суб'єктності. Руйнування промислових ланцюгів, відтік капіталу та девальваційні процеси створили багаторівневу кризу, але водночас реформи фінансової системи, цифрові рішення та міжнародна допомога зміцнили стійкість держави.

Доведено, що інституційна довіра є вирішальною для ефективності економічної політики. Її дефіцит зумовлює тінізацію та зниження продуктивності, тоді як її відновлення можливе через підзвітність, прозорість і справедливе ухвалення рішень. Значну роль відіграє активне громадянське суспільство як компенсатор інституційної слабкості.

Наголошено на необхідності інтегрованої системи економічної безпеки, яка охоплює внутрішні й зовнішні безпекові виміри та функціонує на принципах стратегічної адаптивності. Перспективні напрями подальших досліджень стосуються модернізації інституцій, оптимізації міжнародної координації і формування моделей стійкості для післявоєнного розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, політична стійкість, інституційна довіра, олігархічна модель, гібридна війна, публічна політика, післявоєнне відновлення.

Проблематика економічної безпеки України набуває особливої гостроти в умовах тривалих політичних трансформацій, гібридних та відкритих форм зовнішньої агресії, а також структурних дисбалансів, що накопичувалися протягом трьох десятиліть незалежності. Економічна безпека більше не є виключно сферою техніко-економічних рішень, а перетворюється на ключовий політичний ресурс державної стійкості.

Олігархічна модель, слабкість інститутів, нестійкість політичної системи та системна інституційна недовіра сформували підґрунтя для підвищеної вразливості української економіки перед внутрішніми і зовнішніми загрозами. У цих умовах економічні процеси не можуть розглядатися відокремлено від політичного контексту, оскільки саме він визначає можливості держави забезпечувати прогнозованість, прозорість і справедливість економічної політики.

Історико-аналітичний огляд розвитку економічної безпеки в Україні охоплює період глибоких політичних і соціально-економічних трансформацій, які визначили сучасну архітектуру державної стійкості та політичного управління. Кожен етап державотворення після 1991 року має власну логіку становлення інститутів, особливості функціонування політичної влади та характер взаємодії між державою, бізнесом і суспільством. Економічна безпека, як частина системи національної безпеки, у кожному з періодів відображала рівень політичної зрілості держави, ефективність її економічної політики та здатність адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Період 1991–2004 років позначився становленням основ економічного суверенітету України та інтенсивним пошуком оптимальної моделі розвитку, здатної інтегрувати ринкові механізми з політичною стабільністю. Проголошення незалежності уможливило докорінний відхід від командно-адміністративної економіки, однак трансформаційні процеси розгорталися в умовах масштабної структурної кризи. Руйнування виробничих ланцюгів, відсутність належного нормативно-правового забезпечення, монетарна нестабільність і слабкість політичних інститутів спричинили формування специфічного типу «трансформаційної економіки», для якого були характерні високий рівень тінізації, бартеризація господарських операцій та концентрація процесів приватизації у вузькому колі економічних акторів.

Економічна безпека в цей період була переважно реактивною, оскільки політична система не мала дієвих механізмів прогнозування й запобігання ризикам. Як зазначає Олександр Пасхавер, характер приватизаційних процесів в Україні формував передумови для появи олігархічного капіталізму, у якому економічна влада концентрувалася в руках вузької групи бізнесових і політичних акторів. Цей період характеризується становленням політико-економічного симбіозу, який став основою для політичної турбулентності наступного десятиліття [13].

На рівні політичного управління відбувалася боротьба між президентською і парламентською гілками влади за контроль над економічними ресурсами. Урядові програми економічних реформ 1994 та 1999 років, підготовлені під керівництвом Леоніда Кучми, передбачали лібералізацію цін, приватизацію великих підприємств і стабілізацію грошової системи. Проте реальні механізми реалізації залишалися вибірковыми. Політична влада визначала економічні пріоритети не через стратегічні інтереси держави, а через короткострочкові цілі збереження влади. Унаслідок цього економічна безпека держави мала обмежений характер, оскільки внутрішні загрози походили з політичної нестабільності, корупції та структурної незбалансованості економіки [2].

У зовнішньополітичному вимірі зазначений період характеризувався відсутністю чітко окресленого стратегічного курсу. Україна паралельно декларувала прагнення до інтеграції в європейські інституції та зберігала інтенсивні політико-економічні зв'язки з Російською Федерацією, що зумовлювало тактичну вразливість передусім у сфері енергетики. Залежність від імпорту російських енергоносіїв, насамперед газу та нафти, стала ключовим фактором, який суттєво обмежував рівень економічної безпеки та впливав на можливості реалізації політичної автономії. На початку 2000-х років в Україні поступово сформувалася модель «гібридної економіки», у межах якої поєднувалися процеси ринкової лібералізації з елементами авторитарного державного управління.

Період 2004–2013 років характеризується новим етапом політичної мобілізації, який став результатом Помаранчевої революції. Уперше питання політичної легітимності було безпосередньо пов'язане з проблемою економічної справедливості, корупції та неефективності держави. У цей період формується політичний дуалізм між прихильниками західного вектора розвитку й представниками пострадянського елітного угруповання, що прагнуло зберегти контроль над ключовими секторами економіки.

Помаранчева революція 2004 року мала не лише політичні, а й економічні наслідки. Вона продемонструвала, що економічна безпека держави не може існувати без довіри громадян до влади та прозорих механізмів ухвалення рішень. Як наголошував Володимир Горбулін, політична турбулентність цього періоду перетворила економіку на арену боротьби інтересів, де стратегічні ресурси використовувалися як інструмент політичного впливу [2].

Після конституційної реформи 2006 року політична система України набула ознак напівпрезидентської республіки, що зумовило загострення інституційних суперечностей між Президентом та Кабінетом Міністрів. Така форма розподілу влади спричинила тривалу політичну нестабільність, яка поєднувалася з підвищеною економічною вразливістю. Глобальна фінансова криза 2008 року продемонструвала глибоку залежність української економіки від зовнішніх ринків, коливань світової кон'юнктури та міжнародних кредитних ресурсів. Невпровадження комплексних структурних реформ у банківському секторі, а також значний обсяг зовнішнього боргу сформували критичні ризики для національної економічної безпеки.

У цей період олігархічна модель управління набула інституційного оформлення. Вона базувалася на контролі над енергетикою, металургією та фінансовими потоками через вертикалі впливу в парламенті та уряді. Політичні партії функціонували як бізнес-проекти, а держава втратила здатність здійснювати стратегічне планування. Це призвело до поступового ослаблення державної спроможності, що стало однією з причин вразливості перед зовнішньою агресією у 2014 році [6].

Період 2014–2022 років відкрив нову епоху в історії української державності, пов'язану з війною, санкціями та глибокими політичними змінами. Анексія Криму і збройна агресія Російської Федерації поставили питання економічної безпеки в площину національного виживання. Відбулося переосмислення функцій держави, яка мала не лише забезпечувати макроекономічну стабільність, а й мобілізувати ресурси для ведення війни та підтримки соціальної єдності.

Реакцією на кризові явища стала глибока трансформація економічної політики держави. У 2014–2016 роках уряд Арсенія Яценюка розгорнув комплексні програми фінансової консолідації, дерегуляції та децентралізації, спрямовані на стабілізацію макроекономічної ситуації і зниження системних дисбалансів. Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і запровадження режиму поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі засвідчили остаточне інституційне закріплення європейського стратегічного курсу України та створили підґрунтя для довгострокової інтеграції в спільний європейський економічний простір.

Розгортання гібридної війни супроводжувалося інформаційними й кіберзагрозами, що зумовило розширення поняття безпеки до багаторівневої системи. Інституційна перебудова охопила не лише сектор оборони, а й фінансову, енергетичну, аграрну та інформаційну політику. Затвердження Стратегії національної безпеки 2020 року зафіксувало перехід до моделі «всеохопної безпеки», де економічна стабільність визнається основою суверенітету [10].

Період після 2022 року окреслюється як нова фаза всеохопної війни, що впливає на всі сфери державного функціонування. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало найсерйознішим викликом для економічного розвитку України в історії її незалежності. Масштабні руйнування виробничих і логістичних потужностей, блокування морських портів, значні міграційні переміщення населення та падіння ВВП більш ніж на третину зумовили виникнення безпрецедентного навантаження на національну економіку. Водночас аналіз рішень уряду та Національного банку України свідчить про збереження спроможності політичного керівництва забезпечувати стабільність ключових економічних процесів, підтримувати функціонування фінансової системи та утримувати контроль над валютно-курсовою ситуацією, що стало критичним чинником стійкості держави в умовах війни.

У цей період відбувається переосмислення сутності економічної безпеки як категорії політичної науки. Вона перестає бути лише технічно-економічним питанням і набуває характеру політичного ресурсу, що забезпечує стійкість держави в умовах багатовимірної агресії. Економічна безпека стала елементом політичного суверенітету, оскільки здатність держави фінансувати оборону, підтримувати соціальні стандарти й забезпечувати базові послуги є проявом її суб'єктності [3].

Роль міжнародної допомоги в забезпеченні економічної стабільності набула визначального значення для підтримання політичної легітимності української влади. Макрофінансові програми Європейського Союзу, кредитні інструменти Міжнародного валютного фонду та фінансування зі сторони Світового банку створили можливості для збереження бюджетної рівноваги та покриття критичних оборонних видатків.

Паралельно загострилося питання прозорості та підзвітності у сфері управління зовнішньою допомогою, оскільки міжнародні партнери чітко пов'язують надання фінансових ресурсів із прогресом у здійсненні антикорупційної, судової та інституційної реформ. Така залежність указує на дедалі більшу політизацію економічної безпеки, яка перетворюється на критерій міжнародної довіри та спроможності держави до ефективного управління.

Сучасний етап розвитку безпеки характеризується інтеграцією внутрішніх і зовнішніх вимірів. Економічна безпека більше не може розглядатися ізольовано від енергетичної, екологічної, продовольчої та інформаційної безпеки. В умовах воєнного стану сформовано нову систему стратегічного планування, засновану на принципах мобілізаційної економіки. Сучасна українська модель безпеки набуває ознак цілісного політико-економічного механізму, який поєднує централізоване управління з громадською участю та міжнародною координацією [7].

Після 2022 року політична система України демонструє унікальну адаптивність. В умовах збройної агресії і тотальної невизначеності формується нова культура політичного управління, у центрі якої стоїть концепт стійкості. Влада, бізнес і громадянське суспільство взаємодіють у межах «економіки виживання», де ключовим ресурсом стає не капітал, а довіра. Економічна безпека в цій системі означає здатність зберігати функціональність державних інститутів та підтримувати соціальну єдність, що є визначальним чинником політичної стабільності.

Руйнування виробничих і логістичних ланцюгів є одним із найбільш характерних наслідків збройних та гібридних конфліктів. Втрата промислових потужностей, масштабна деструкція інфраструктури, блокування транспортних маршрутів та перебої в енергопостачанні детермінують суттєве зниження продуктивності економіки й підривають її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках.

Другим важливим чинником є відтік капіталу й трудових ресурсів, який супроводжує будь-який затяжний конфлікт. Феномен капітальної та людської міграції має

подвійний характер. З одного боку, він є реакцією бізнесу та громадян на ризики, пов'язані з непередбачуваністю середовища. З іншого – формує довготривалу загрозу для відновлення післявоєнної економіки. Інституційна невизначеність підриває стимул до інвестування, оскільки зменшує передбачуваність результатів економічних дій [10].

В умовах війни та тривалого політичного напруження масштаби відтоку капіталу можуть наблизитися до показників, співмірних із річним державним бюджетом, що істотно послаблює фінансову стійкість держави. Паралельно трудова міграція формує явище «вимивання людського капіталу», яке проявляється у втраті кваліфікованих фахівців, науковців та підприємницьких кадрів. Така динаміка підриває фундамент економічного розвитку, ускладнюючи відтворення інноваційного потенціалу та стримуючи довгострокове зростання.

У післяконфліктних суспільствах це призводить до структурного дефіциту кадрів й уповільнення інноваційних процесів. Для України цей процес став одним із найбільш відчутних. За оцінками Міжнародної організації з міграції, понад шість мільйонів громадян тимчасово або постійно перебувають за кордоном, що впливає на структуру споживання, ринок праці та систему соціального страхування [12].

Девальвація формується як наслідок порушення макроекономічної рівноваги, спричиненого сукупною дією воєнних факторів, руйнуванням виробничого потенціалу та відпливом капіталу. У цьому контексті вирішальну роль відіграють очікування економічних агентів, які впливають на динаміку валютних і фінансових процесів. У період збройних конфліктів ринкові очікування схильні до ірраціональності, що посилює нестійкість валютного курсу та провокує коливання, зумовлені панічними настроями й зниженням довіри до економічної політики держави.

Девальвація національної валюти спричиняє інфляційні процеси, зменшує купівельну спроможність населення та ускладнює фінансування державного сектору. Для держави, що веде війну, девальвація має ще один політичний вимір. Вона знижує довіру до уряду, підриває ефективність фіскальної політики та загострює соціальні суперечності.

Рівень довіри між громадянами й державними інституціями є визначальним параметром результативності функціонування економічних систем. У суспільствах, де інститути втрачають легітимність унаслідок корупційних практик, управлінської неефективності або політичних маніпуляцій, порушується комунікативний зв'язок між державою та економічними акторами. За умов дефіциту довіри будь-яка форма економічної взаємодії набуває характеру гри з підвищеними трансакційними витратами, що істотно знижує загальну продуктивність і стримує розвиток ринкових механізмів.

Інституційна довіра є тим механізмом, який знижує невизначеність і забезпечує передбачуваність правил гри. Коли інститути деградують унаслідок конфлікту, ця функція втрачається й економічні актори змушені шукати неформальні механізми захисту. Такі процеси формують тінізацію економіки, що підриває фіскальні можливості держави, зменшує податкові надходження та обмежує соціальні видатки. У результаті знижується здатність держави фінансувати безпекові та оборонні програми, що створює замкнене коло між інституційною слабкістю й економічною вразливістю [5].

Інституційна недовіра водночас провокує глибоку моральну кризу в суспільстві. За відсутності віри в справедливість і неупередженість державних рішень громадяни втрачають внутрішню мотивацію дотримуватися встановлених норм і процедур. У таких умовах формується культура обхідних стратегій, коли пріоритет надається не ефективності та розвитку, а пристосуванню до недосконалих правил. Це зумовлює зниження інноваційної активності, оскільки підприємницькі ризики стають непропорційно високими, а стимули до створення нових продуктів і технологій суттєво послаблюються.

Для України аналіз зазначених механізмів є не лише теоретичним, а й практичним завданням. Руйнування промислової інфраструктури по всій країні, блокування морських портів, переміщення населення й капіталу, інфляційні коливання та загострення політичної конкуренції створюють багаторівневу кризу. Водночас український досвід показує, що наявність активного громадянського суспільства і здатність до самоуправління можуть стати компенсаторними чинниками.

Поступове відновлення довіри до державних інститутів, цифровізація публічних послуг і розвиток прозорих ринків є інструментами зменшення інституційної невизначеності. Саме на перетині політичної стабільності, громадської участі та інноваційної економіки формується новий вимір економічної безпеки [4].

У цьому контексті довіра повинна розглядатися як стратегічний актив держави, що потребує системного відновлення та підтримки. Вона не виникає стихійно, а формується через послідовну політику прозорості, підзвітності, якісної комунікації та забезпечення справедливості в ухваленні рішень. Найменші прояви вибірковості, корупції або неефективності здатні нівелювати досягнутий прогрес і відновити суспільний скепсис.

Ключовим завданням державної політики в умовах сучасних викликів має стати не лише подолання економічних наслідків війни, а й цілеспрямована робота над відновленням інституційної довіри. Її зміцнення є передумовою успішного відновлення країни, економічного зростання та стійкості державних інститутів. Ігнорування цього чинника означатиме збереження високої невизначеності й загроз для економічної безпеки, тоді як системна, послідовна та професійна діяльність зі зміцнення довіри здатна забезпечити Україні стійку основу для модернізації та розвитку.

Список використаної літератури

1. Андрущенко Т., Мельник В. Сутність лідерства в управлінні. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2024. № 22. С. 5–18. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.22.2024.320007>
2. Горбулін В. Забезпечення оборони та безпеки України: проблеми і шляхи їх вивчення. *Аргумент*. URL: <https://argumentua.com/stati/volodimir-gorbul-n-zabezpechenya-oboroni-ta-bezpeki-ukra-ni-problemi-shlyakhi-kh-vivchennya>
3. Гайдуцький П. Сага про українські реформи. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/interanal/saga-pro-ukrayinski-reformi-285303.html>
4. Деменко К. Е. Щодо поняття «економічна безпека держава» як політико-правової категорії. *Наукові записки львівського університету бізнесу та права. серія економічна. серія юридична*. 2022. № 33. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7889795>
5. Жуковська А., Желюк Т. Цифровізація публічних послуг як інструмент стратегічного управління інклюзивним розвитком національної економіки та її громад. *Економічний дискурс*. 2024. № 3–4. С. 49–65. URL: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-5>
6. Національний ін-т стратегічних досліджень. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : Аналіт. доп. Київ, 2011. 96 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/TEN.indd-532d7.pdf>
7. Олігархічний український капітал / Д. Горюнов та ін. 2022. С. 101. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/ОЛИГАРХІЧНИЙ-УКРАЇНСЬКИЙ-КАПІТАЛ-3.pdf>
8. Попович Р. Особливості забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. Т. 336. № 6. С. 33–39. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-336-4>
9. Семенець-Орлова І. Ціннісний концепт миробудівництва в Україні. *Public management*. 2019. Т. 18, № 3. С. 389–401. URL: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-389-401>
10. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/ed20200914#Text>

11. Трудові ресурси для повоснного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання : Аналіт. доп. Центру Разумк. Київ, 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf>
12. Bundeszentrale für politische Bildung. Ukraine – emigration and displacement in past and present | eastern europe | bpb.de. *bpb.de*. URL: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/regionalprofile/english-version-country-profiles/510002/ukraine-emigration-and-displacement-in-past-and-present>
13. Paskhaver A., Verkhovodova L. Privatization before and after the orange revolution. *Problems of economic transition*. 2007. Т. 50, № 3. С. 5–40. URL: <https://doi.org/10.2753/pet1061-1991500301>

POLITICAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF UKRAINE'S STATE STABILITY: FROM AN OLIGARCHIC MODEL TO A COMPREHENSIVE SECURITY DOCTRINE

Vladyslav Pustovar

*Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Political Science,
Pyrohova str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0001-9790-0210>*

The article analyses the political and economic mechanisms of Ukraine's state stability from the beginning of independence to the conditions of full-scale war. The aim is to determine the evolution of economic security, its impact on political stability and the institutional capacity of the state. The study highlights the role of political transformations, oligarchism, institutional trust, and security challenges in shaping the current model of economic stability.

The methodology is based on historical-institutional and structural-functional analysis using a comparative approach. Official documents, scientific sources, and analytical materials from international organisations were analysed, which made it possible to trace political and economic changes in Ukraine over three decades.

It was established that the development of economic security is closely linked to the stages of political transformation. In 1991–2004, structural imbalances and the oligarchisation of the economy dominated; in 2004–2013, political mobilisations brought the issues of legitimacy and justice to the fore; after 2014, economic security became an element of national survival and European integration.

The results show that after 2022, economic security became a key resource for state agency. The destruction of industrial chains, capital flight, and devaluation processes created a multi-level crisis, but at the same time, financial system reforms, digital solutions, and international assistance strengthened the state's resilience.

It has been proven that institutional trust is crucial for the effectiveness of economic policy. Its deficit leads to shadowing and reduced productivity, while its restoration is possible through accountability, transparency, and fair decision-making. An active civil society plays a significant role in compensating for institutional weakness.

The need for an integrated economic security system that covers internal and external security dimensions and operates on the principles of strategic adaptability is emphasised. Promising areas for further research include institutional modernisation, optimisation of international coordination, and the development of sustainability models for post-war development.

Key words: economic security, political stability, institutional trust, oligarchic model, hybrid warfare, public policy, post-war recovery.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025